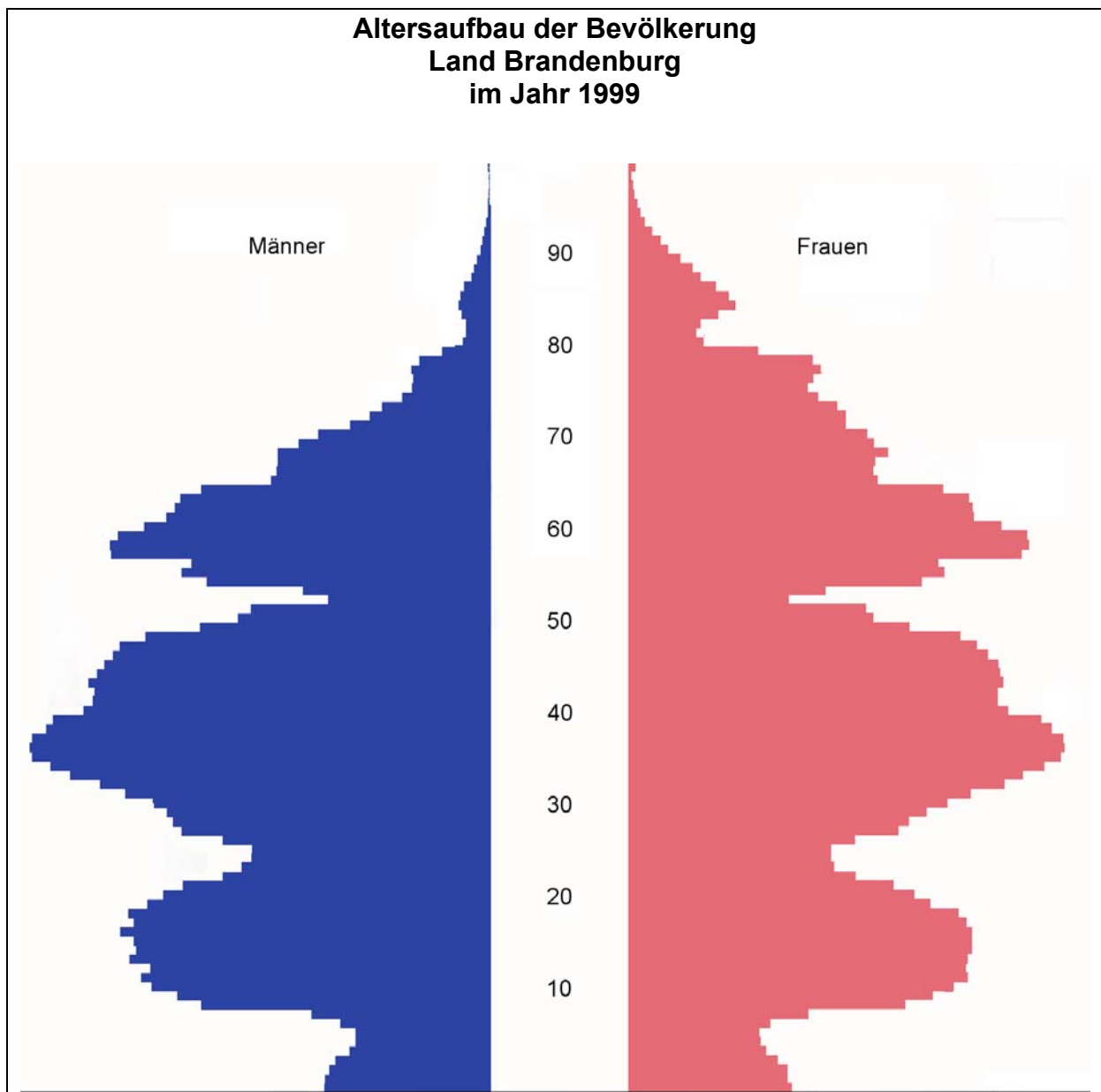

ksp

ksp-nytt nr 2 – 2003

Prognosgruppens studieresa till Rostock och Berlin i december 2002

ksp-nytt är en medlemstidning för Föreningen för kommunal statistik och planering, ksp. Tidningen utkommer med 3-4 nummer per år, trycks i ca 500 ex och sänds ut till alla medlemmar samt ett antal övriga intressenter.

Redaktör: Jimmy Lindahl.
Redaktionskommitté: KSP:s styrelse.
Föreningens postgiro: 68 35 22-7
Annonspris: Helsida 3 000 kr,
Halvsida 2 000 kr och kvartsida 1 500 kr
Webbplats: <http://www.ksp.o.se>

Postadress: **ksp-nytt**
c/o Jimmy Lindahl
Linköpings kommun
Statistik och Utredningar
581 81 LINKÖPING
tel 013-20 61 76
fax 013-20 53 60
e-post: jimmy.lindahl@linkoping.se

Medlemsansvarig:

Karin Sandahl; karin.sandahl@ludvika.se

Detta nummer behandlar i sin helhet ksp:s prognosgrupps studieresa till Rostock och Berlin i december 2002. Prognosgruppen har svarat för numrets innehåll.

Foto: Sven Gunnar Lönn

Tyskland ett intressant resmål för demografer

I Tyskland händer nu mycket intressant inom demografins område, men så har det inte alltid varit. Efter nazismens fall råkade ämnet demografi i vanrykte. Det hängde förstås samman med att ämnet förknippades med Tredje rikets befolknings- och raspolitik. Därför har det i Tyskland, ända tills helt nyligen, varit näst intill tabubelagt att intressera sig för befolkningsfrågor. Problem med ett ökat antal äldre, i kombination med sjunkande födelsetal, har dock gjort att man åter insett behovet av studier kring befolkningens sammansättning och förändring. Som ett led i detta nyvaknade intresse kan man se etableringen av Max Planck-Institut für demografische Forschung i Rostock, som redan efter sex år blivit en av de ledande institutionerna inom sitt område. Detta är bakgrunden till att KSP:s prognosgrupp gjorde en studieresa till Rostock och Berlin den 7-10 december 2002.

Vi som var med

Med på resan var:

Jeanette Bandel Bäckman, Stockholms stad
Siv Schéele, Inregia, Stockholm
Carl Gustaf Geite, Huddinge kommun
Anders Lundberg, Göteborgs stad
Staffan Johansson, Jönköpings kommun
Christian Skarman, Region Skåne
Helén Marklund, SCB, Örebro
Sven Gunnar Lönn, TietoEnator, Göteborg

Julmarknad på Alexanderplatz med värmande Glühwein

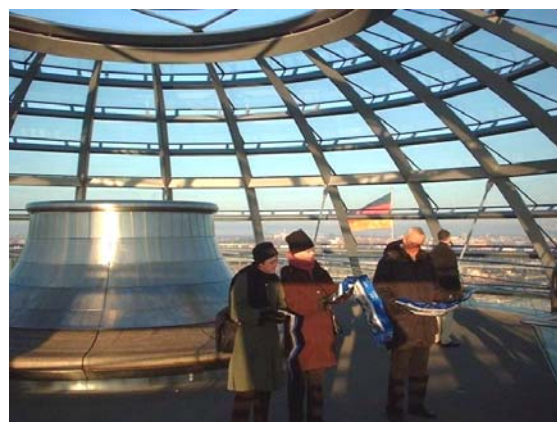
Reseprogrammet

Lördag kväll kom vi till Berlin, som var vår bas under resan. Då var det i stort sett bara tid för att äta middag. Vi hann också med ett besök på julmarknaden vid Alexanderplatz. Där var det gott att få värma sig med Glühwein, den tyska glöggen. Det var nämligen rejält kallt och blåsig, och så skulle det förbli under hela resan.

Söndagen ägnades åt stadsvandring och prognosgruppsmöte.

Det blev tidig väckning på söndagsmorgonen för vi skulle bese riksdagshuset och framförallt dess nya glaskupol. Då gällde det nämligen att vara ute i tid innan köerna vuxit sig alltför långa. Kupolen är av glas och stål, och man kan vandra uppför dess insida via en spiralformad gång, som efter några varv når kupolens topp. Där fick vi en fantastisk utsikt över ett soligt men frostigt och blåsigt Berlin. Kupolen är ritad av den kände high-tech –arkitekten Norman Foster. Missa inte den om du kommer till Berlin!

Det var på Sivs inrådan vi besökte detta arkitektoniska mästerverk. I själv verket hade hon planerat en hel stadsrundtur med stopp på flera olika arkitektoniskt intressanta platser.

I riksdagshusets kupol

Nästa anhalt på vår tur var de nordiska ambassadbyggnaderna, som stod färdiga 1999 i samband att Berlin åter blev huvudstad. De ligger mycket centralt, strax öster om Tiergarten. Det är fråga om fem specialritade byggnader, som tillsammans utgör en arkitektonisk enhet. Även denna anläggning kan vi rekommendera för framtida Berlinresenärer. I närheten av ambassadområdet kunde vi se några så kallade stadsvillor, en numera populär benämning på flerbostadshus av mindre och ofta exklusiv typ.

Potsdammer Platz är ett spektakulärt nybyggnadsområde. Dit kom vi efter ett kortare besök vid Kurfürstendamm i gamla Västberlin. Före kriget var Potsdammer Platz en betydande knutpunkt. Under Kalla krigets dagar var platsen ett slags öde ingenmansland. Nu byggs här väldiga kontorskomplex i

glas och stål. Ännu är den väldiga platsen långt ifrån färdigbyggd.

På Potsdammer Platz skingrades gruppen. Några for med buss till några miljonprogramliknande områden i östra Berlin. Andra gjorde en rundvandring i de historiska kvarteren i det som tidigare var centrum av Östberlin.

Söndagskvällen ägnades åt kvällsplenum i prognosgruppen. Då förbereddes de kommande studiebesöken.

Måndagen besökte vi Max Planck-Institut für demografische Forschung i Rostock. Mer om det besöket i kommande avsnitt.

Tisdag förmiddag for vi till Potsdam, där vi besökte *Landesplanung Berlin-Brandenburg*. På eftermiddagen gästade vi *Statistisches Landesamt Berlin* i östra Berlin.

Sven Gunnar Lönn

Max Planck-Institut für demografische Forschung

Huvudmålet för vår resa var Max-Planck-Institutet för demografi i Rostock. Där togs vi emot av Dr Gunnar Andersson, som sedan tre år är forskare vid institutet. Innan det var dags för de egentliga föreläsningarna berättade Gunnar Andersson något om institutet och dess plats i den stora forskningsorganisationen Max-Planck-Gesellschaft zur Förderung der Wissenschaften, MPG.

MPG är en privaträttslig sammanslutning, vars uppgift är att bedriva grundforskning såväl inom naturvetenskap som inom humaniora och samhällsvetenskap. MPG driver ett åttiotal forskningsinstitut på skilda platser i hela Tyskland. Instituterna är fristående gentemot universiteten. Instituterna finansieras numera till största delen av förbundsrepubliken och de olika tyska förbundsländerna. Näringslivet bidrar också till verksamheten.

MPG bildades 1948, som en efterföljare till Kaiser-Wilhelm-Gesellschaft, som bedrev liknande verksamhet från 1911.

Efter återföreningen 1990 fann man det vara angeläget att grunda nya Max-Planck-Institut också i de områden som tidigare utgjorde DDR. Etableringen av Max-Planck-Institutet i Rostock år 1996 var ett led i denna strävan.

Demografi i vanrykte

I Tyskland kom ämnet demografi i vanrykte efter kriget, och frågor med anknytning till ämnet har tills helt nyligen varit tabubelagda, berättade Gunnar Andersson för oss. Bakgrunden till detta är förstas den befolknings- och raspolitik som kännetecknade Tredje riket. Demografins svaga, eller rentav obefintliga ställning i efterkrigstidens Tyskland, ledde förstas till brist på kvalificerade tyska demografer. Detta är en av orsakerna till att man i så stor utsträckning har rekryterat utländska forskare till det nya institutet i Rostock. Sålunda leds institutet av två utländska professorer, nämligen James W. Vaupel och Jan M. Hoem. Den förre är amerikan och professor i demografi vid universitetet i Odense. Jan Hoem är välkänd, inte minst för svenska demografer. Han har under ett tju-

guttal år varit professor i demografi i Stockholm och hade dessförinnan ledande befattningar inom ämnet i Danmark och i sitt födelseland Norge. Institutets internationella sammansättning har gjort att engelska blivit arbetspråk.

Organisation

Institutets arbete är uppdelat på två forskningsavdelningar.

- **Research on Aging, Survival, and Longevity**
 Chef: professor James W. Vaupel
- **Research on Fertility and Family Dynamics**
 Chef: professor Jan M. Hoem

Utöver de två forskningsavdelningarna finns **International Max Planck School for Demography**, som ger utbildning på forskarnivå. Någon grundutbildning förekommer inte vid Max-Planck-Institutet.

Institutets nya byggnad i Rostock

Inalles arbetar ett hundratal personer på institutet i Rostock. När vi var där hade man helt nyligen flyttat in i ett nybyggt hus, ritat av en dansk arkitekt.

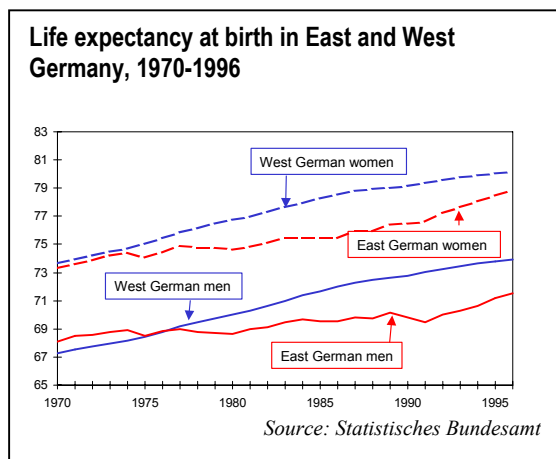
Huset ligger på kajkanten i ett före detta varvsområde. Där var det inte längre mycket som påminde om varvstiden förutom ett väldigt monument, skänkt av sovjetiska varvsarbetare till sina kolleger i Rostock.

Sven Gunnar Lönn

Tendenser inom dödlighet och åldrande

Avdelning 1, med inriktning på forskning om åldrande, överlevnad/dödlighet och livslängd leds av professor James W. Vaupel. En av forskarna på avdelningen, Hainer Maier, Ph.D. från Pennsylvania State University, USA, berättade om resultat från forskning kring utvecklingen av dödlighet i samhällen av olika socioekonomisk karaktär där forna Östtyskland och Västtyskland jämfördes. Medellivslängden ökade ungefär i samma takt i öst som i väst före 1975 och visade inte några större skillnader. Efter 1975 fortsatte väst att öka i samma takt som tidigare, medan utvecklingen i öst saktade av.

Åren efter Tysklands återförening ökade medellivslängden återigen i forna öst och då i snabbare takt än i väst. En av förklaringarna till detta var den förbättrade ekonomi, som i den östra delen gav ökade resurser för t.ex. behandling av hjärt- och kärlsjukdomar. Östra delen har dock inte hunnit ikapp ännu och fortfarande finns skillnader. Dödsriskerna bland kvinnor och då särskilt för kvinnor i åldrarna över 80 år i forna öst har minskat kraftigt. Även barnadödligheten i öst har minskat.

Brist på registerdata kräver okonventionella lösningar

Mot bakgrund av händelserna i Hitlertyskland har man inga centrala befolkningsregister från vilka man enkelt kan ta fram data. Hur bristen på registerdata kan hante-

ras fick vi ett exempel på. Man ville nämligen samla in individdata för forskning kring mycket gamla personer nämligen sådana som fyllt 100 år. Men hur skulle man kunna nå dessa då det inte fanns något centralt register? Man kom dock på en okonventionell lösning: I Tyskland uppvaktas alla som fyller 100 år med ett besök där en penninggåva överlämnas från presidenten. På lokal nivå samlar en myndighet in uppgifter om alla som vill bli uppvaktade (vilket nästan alla vill) och skickar uppgifterna till presidentens kansli där de registreras i ett centralt register och pengarna utbetalas till den lokala myndigheten för att överlämnas på högtidsdagen. Om gåvan överlämnats, rapporteras det till presidentens kansli och saken registreras. På så sätt vet man att gratulanten lever och kan kontaktas. Om pengarna kommer i retur har personen avlidit och avförs från registret.

Hur gamla kan människor bli?

Den äldsta kvinnan i Tyskland är 112 år och den äldste mannen är 109 år. Antalet riktigt gamla ökar kraftigt i många länder och medellivslängden ökar ständigt. Hainer Maier menar, att gränsen ännu inte alls är nådd. Han visade i ett slående diagram hur utvecklingen av medellivslängden i några olika länder, som haft högst medellivslängd, ökat från 45 år 1840 till 85 år idag. Med en framskrivning till år 2040 skulle medellivslängden då kunna vara 95 år.

Utvecklingen har varit linjär under den studerade perioden och för varje år som gått har medellivslängden ökat med tre månader. I de flesta prognoser som gjorts har man bara satt gränsen lite högre än vad som varit aktuellt just då, med underskattning som följd. Hur vi kan översätta dessa lärdomar i form av dödsrisker till våra prognoser för kommunerna grannar vi fortfarande på!

Carl Gustaf Geite

Efter murens fall - konvergens eller kris?

Dr Michaela Kreyenfeld berättade för oss om sina studier av Tysklands befolkning före och efter återföreningen.

Före murens fall

Fram till 1963 flyttade många högutbildade från Öst- till Västtyskland. Detta stoppades och det blev i stort sett omöjligt att olovligt lämna landet. Strax efter murens fall ökade flyttningarna från öst till väst dramatiskt. Flyttningen i andra riktningen var i stort sett obefintlig.

Fruktsamheten var högre i öst åren 1972-1985. Därefter minskade skillnaden i fruktsamhet mellan väst och öst fram till år 1990.

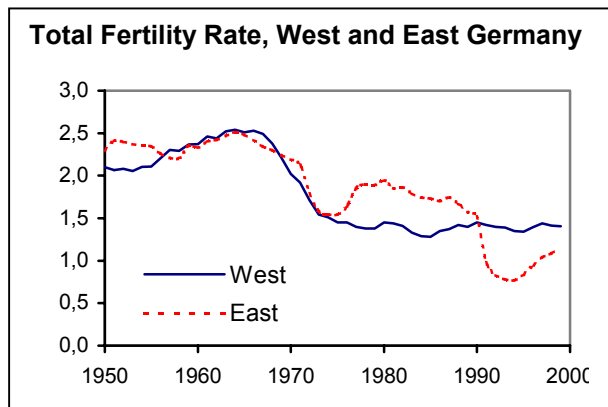
Före murens fall var födslar utanför äktenskapet ganska ovanliga i väst men tämligen vanliga i öst. Även om de utomäktenskapliga födslarna i Västtyskland stadigt ökat sedan år 1966 var ökningen mycket kraftigare i Östtyskland speciellt efter år 1977.

Återföreningen

Sammanläggningen av Östtyskland och Västtyskland gick mycket fort. Det östtyska systemet upphörde i praktiken att existera i oktober 1989. Privatiseringsprocessen tog vid i mars 1990. I juli 1990 hade man infört en gemensam valuta i hela Tyskland. Det politiska och juridiska återförenandet skedde i november 1990. Under loppet av 13 månader hade man sålunda lyckats förena Öst- och Västtyskland.

Efter murens fall

Ett decennium efter murens fall är det fortfarande fler som flyttar från öst till väst än i motsatt riktning. Skillnaden är dock inte längre lika extrem, som den var strax efter återföreningen, men kraftig nog för att väcka oro för att vissa delar i öst skall komma att avfolkas.

Den nedgång i den östtyska fruktsamheten, som noterats redan under senare delen av 1980-talet, blev än mer påtaglig åren strax efter återföreningen. År 1994 var den summerade fruktsamheten för östsidan nere och vände på ca 0,75 barn per kvinna. Därefter har den stigit och närmar sig nu nivån i väst. I den västra delen har den summerade fruktsamheten legat tämligen stadigt kring strax under 1,5 barn per kvinna under hela 1990-talet.

Den jämförelsevis låga nivån på barnafödandet i de östra delarna förklaras till stor del av ekonomiska skillnader mellan öst och väst. I öst är arbetslösen högre och lönerna lägre. I öst är en industriarbetarlön enbart 70 % av den i väst. Det finns även stora skillnader med avseende på mödrars deltagande på arbetsmarknaden. I den östtyska delen jobbar ca 50 % av mödrarna heltid, jämfört med mindre än 25 % i gamla Västtyskland.

Andelen utomäktenskapliga barn har ökat ytterligare i öst och motsvarar nu 50 % av antalet födda. Även i de västra delarna ökar de utomäktenskapliga födslarna något men i långsammare takt än i öst. Exakt vad den kraftiga ökningen i gamla Östtyskland beror på har man ännu inte kommit till klarhet om.

Sammanfattningsvis kan man alltså konstatera att det inte har skett någon fullständig demografisk konvergens med avseende på flyttningar, fruktsamhet och utomäktenskapliga födslar. Flyttningsströmmar från öst till väst i kombination med den låga fruktsamheten i östra Tyskland har skapat en viss oro för att delar av gamla Östtyskland håller på att avfolkas.

Christian Skarman

Fruktsamhetsstudier med Sverige och Norden i fokus

Vår värd vid besöket, Dr Gunnar Andersson tillhör den avdelning som studerar fruktsamhet under ledning av professor Jan Hoem. Gunnar Andersson berättade för oss om tre av sina pågående projekt, som ryms under forskningsområdet "Pathways to Hig-

hest-Low Fertility in Universalistic Welfare States - The Nordic Countries".

Studierna använder sig huvudsakligen av data från olika befolkningsregister och syftar till att undersöka hur den nordiska modellen fungerar, med sitt höga arbetsdeltagande i kombination med en relativt hög fruktsamhet (i europeiska mått mätt). Studierna omfattar även familjedynamiken hos olika grupper i befolkningen så som män och kvinnor, utrikes födda, personer i homosexuella par-förhållanden etc.

Invandrades fruktsamhet

Det första projektet går under samlingsrubriken "Immigrant Fertility" och är ett projekt i samarbete med Lunds universitets ekonomiskhistoriska institution. Gunnar Andersson arbetar tillsammans med Dr Kirk Scott, och de studerar sambandet mellan arbetsmarknadsdeltagande och första barnets födelse hos utrikes födda kvinnor boende i Sverige.

Studierna har visat att det finns ett positivt samband mellan deltagande på arbetsmarknaden och barnafödandet oavsett moderns födelseland, men sambandet är inte riktigt lika starkt för utrikes födda kvinnor som för de svenskfödda. Denna olikhet förklaras främst med kulturella skillnader med avseende på familjens försörjning. Ser man till graden av bidragsberoende, framgår det, att utrikes födda kvinnor med socialbidrag är mer tveksamma till att bli föräldrar än vad svenskfödda kvinnor är i samma ekonomiska situation. Trots dessa olikheter är mönstren för första barnets födelse på det hela taget mycket lika varandra, vilket enligt forskarna tyder på, att de svenska institutionella förhållandena har en betydande inverkan på barnafödandet. Något som dock är viktigt att ha i åtanke är hur lång tid det har gått sedan kvinnan invandrat till Sverige. Den allra första tiden efter invandringen är nämligen fruktsamheten avsevärt högre bland invandrare, för att sedan ganska raskt anpassa sig till ett mer "svenskt" mönster.

Familjedynamik

Det andra projektet driver Gunnar Andersson tillsammans med Dr Ann-Zofie Duvander vid Riksförsäkringsverkets utredningsenhet. Projektet går under samlingsrubriken "Couple Dynamics and Childbearing of Parents in Sweden". De studerar bl.a. sambanden mellan barnafödande och arbetsmarknadsdeltagande hos kvinnor och män.

De resultat man hittills fått fram pekar på att kvinnors och mäns deltagande på arbetsmarknaden har en positiv inverkan på barnafödandet. Ju större sammanlagd inkomst ett par har desto vanligare är det att de skaffar sig fler än ett barn. Det har ingen större betydelse om det är mannen eller kvinnan som har den högsta lönen, utan det är deras sammanlagda inkomst som har betydelse. Man har även studerat utnyttjandet av pappaledigheten och kommit fram till, att par där pappan tar ut en märkbar andel av föräldraledigheten har högre fruktsamhet än andra par. I de fall där pappan tar ut en mycket stor andel av föräldraledigheten (mer än en fjärdedel av tiden) uteblir däremot den positiva effekten.

Ett tredje projekt, som Gunnar Andersson informerade om, går under rubriken "Fertility and Family Dynamics in Denmark". Här finns ännu inga resultat att presentera men man har för avsikt att belysa hur mönstret

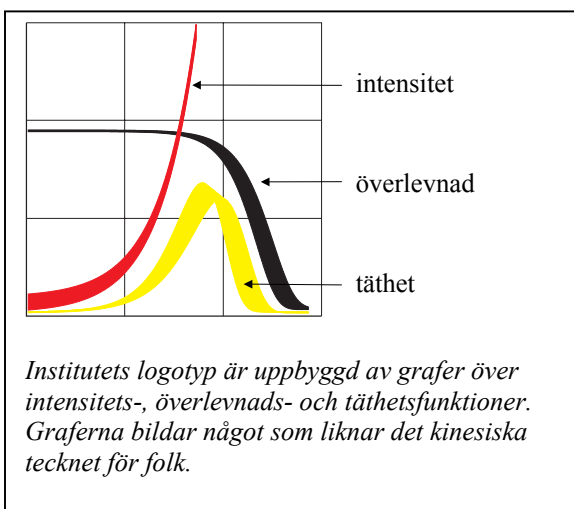
för barnafödande i Danmark har förändrats över tiden. Man kommer också att jämföra de nordiska länderna med avseende på sambandet mellan arbetsmarknadsdeltagande och fruktsamhet. Det finns även planer på att studera föräldraskap hos homosexuella par.

Christian Skarman

Bil användning

En av projektgrupperna på Max Planck institutet studerar sambandet mellan befolkning och miljö, t.ex. hur befolkningsutvecklingen påverkar energianvändning och därmed koldioxidutsläpp och klimatet. Alexia Prskawetz har med österrikiska mikrocensusdata studerat hur bil användningen ser ut i olika befolkningsgrupper. Slutsatsen är att man måste relatera bil användningen till hushållen. Bil användningen varierar t ex med storleken på hushållet och åldern på hushållsföreståndaren. Bil användning mäts både med bil ägande och årlig körsträcka.

Siv Schéele

Brandenburg och Berlin

Måndagens färd till Rostock hade vi gjort i en hyrd minibuss. Med den återkom vi till Berlin sent på kvällen. Under tisdagen fick vi rika tillfällen att, på ett praktiskt sätt, studera de kollektiva färdmedlen. Vi skulle nämligen besöka Gemeinsame Landesplanung Berlin-Brandenburg och Statistisches Landesamt Berlin.

Dessa två institutioner ligger i var sin ända av den stora staden. Ja, den förstnämnda ligger faktiskt utanför Berlin, nämligen i Potsdam, strax sydväst om Berlin. Statistisches Landesamt Berlin ligger i den nordöstra delen av Berlin.

Potsdam är huvudstad i landet Brandenburg. För att ta oss dit fick vi tillfälle att pröva först U-bahn (tunnelbana) sedan regiontåg, och slutligen spårvagn. Från Potsdam kunde vi sedan med S-bahn ta oss genom Berlin till de östra delarna av staden där Statistisches Landesamt Berlin är beläget i ett f.d. STASI-kontor.

Om vi skall sammanfatta våra erfarenheter av de kollektiva transportsystemen får det bli ett klart godkänt. Tåg och tunnelbanor har relativt frekventa avgångar. Eftersom vi hade köpt varsitt tredagarskort, hade vi inget krångel med biljetter. Vi hindrades inte heller av några spärrar för biljettkontroll. Det var bara att gå ner i tunnelbanestationerna och stiga på tågen. Dessutom nås dessa lätt från gatuplanet, eftersom banorna ligger förhållandevis grunt.

Ja, nu var det inte trafiksystemen vi var ute för att studera. Resorna innebar dock en extra bonus till de verkliga studieobjekten, vilka nu skall refereras.

Sven Gunnar Lönn

Gemeinsame Landesplanung Berlin-Brandenburg

Gemeinsame Landesplanung Berlin-Brandenburg i Potsdam, är den myndighet som samordnar fysisk planering inom de båda förbundsländerna Berlin och Brandenburg.

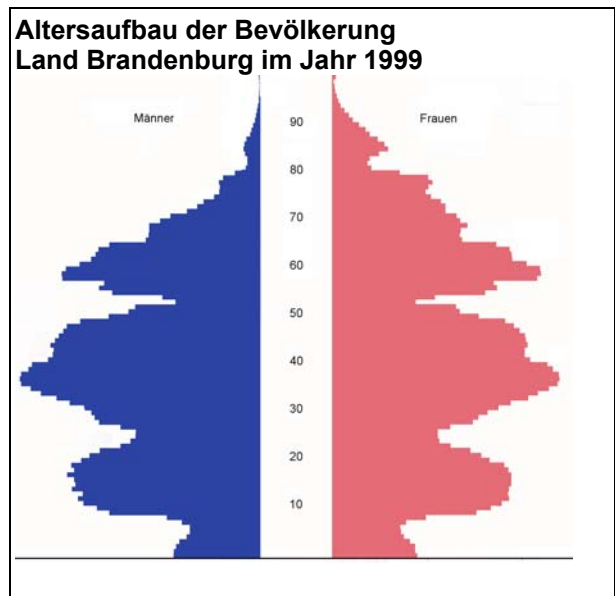
Länder, kretsar och kommuner

Berlin, som är ett eget förbundsland, är också en enda kommun. Inom förbundslandet Brandenburg finns det över 1 800 kommuner (Gemeinde) med invånartal från 200

och uppåt. Man arbetar nu med ett förslag till kommunreform, som skall minska antalet kommuner till drygt 400 med minst 5 000 invånare. En kommunreform har tidigare genomförts i de f.d. västtyska förbundsländerna. Över kommunerna i den regionala hierarkin finns s.k. kretsar (Kreise) med av delstaten specificerade uppgifter. Man kan säga att det vi i Sverige har ansvar för inom kommunerna hanteras i Tyskland inom Gemeinde eller Kreis.

Befolkning

Landesplanung Berlin-Brandenburg förser regelbundet varje Kreis med aktuell statistik. Gemeinde är annars den minsta statistiska enheten. Berlin har cirka 3,4 och Brandenburg cirka 2,5 miljoner invånare. Berlins folkmängd har minskat under 1990-talet men stabiliserats under de senaste åren.

Befolkningspyramiderna har tydliga spår av kriget – med betydligt färre män än kvinnor i 70-80 årsåldrarna – och av P-pillrets genomslag – med en klar nedgång i antalet födda i början av 1970-talet. Den nedgången följdes

dock av en relativt kraftig uppgång i mitten av 1980-talet på grund av en nativitetsbefrämjande politik i dåvarande DDR. Efter återföreningen sjönk fruktsamheten kraftigt och i mitten av 1990-talet var den summerade fruktsamheten (TFR) i Brandenburg nere på en nivå kring 0,7. På senare år har man dock noterat en ökning, och 2001 uppgick den summerade fruktsamheten till närmare 1,2.

Informationssystem för planeringsinformation

Efter att statistikern Wolf Beyer givit oss dessa fakta om befolkningen övergick han till berätta om att man inom Landesplanung Berlin-Brandenburg har utvecklat ett planeringsinformationssystem, som via nätverk finns tillgängligt inom varje Gemeinde och varje Kreis. I detta system finns - i form av text, tabeller, diagram, kartor och foton - detaljplaner, skyddsområden, infrastruktur-anläggningar, nu gällande och planerad markanvändning, etc.

Vi fick veta att kommunerna har ett stort inflytande över planeringen och måste ha givit sitt godkännande för att en förändring av markanvändningen skall kunna ske. En ny plans gång genom beslutprocesserna tar cirka fyra år.

Strukturplan

Regionplanerare Wilhelm Schulte orienterade oss om Brandenburg-Berlins regionplanering. De strukturella planerna går nu ut på att ta fram möjliga utbyggnadsområden inom cirka 50 km från Berlin. Man har presenterat cirka 25 sådana områden som redan har bra kommunikationer med Berlins centrum och där nya bostäder kan byggas så att folkmängden fördubblas. Men även behovet av naturområden betonas, inte minst med anledning av det starkt ökade hästintresset. Åtta stora regionalparker finns eller håller på att utvecklas runt Berlin. Det är också många västberlinare som efter murens fall 1990 har flyttat till f.d. Östtyskland för att kunna bygga eget hus och för att komma närmare naturen.

Utvecklingsplanen för Brandenburg visas upp

Verkersknoten (logistikcentra) finns eller planeras utanför Berlin i anslutning till de stora infartslederna. Där sker omlastning från tåg och stora långtradare till mindre bilar för vidaredistribution inom Berlin.

Staffan Johansson

Statistisches Landesamt Berlin

Resans sista studiebesök gick till Berlins statistikbyrå, Statistisches Landesamt Berlin, i stadsdelen Friedrich i forna Östberlin. Där träffade vi professor Dr Eckart Elsner, chef för byrån, och en av hans medarbetare, som är ansvarig för bl.a. befolkningsregistret och partisympatiundersökningarna.

Statistikbyrån är inrymd i Östberlins tidigare STASI-kontor. Dr Elsners tjänsterum hade tidigare varit STASI-chefens. Trots det sade sig Eckart Elsner trivas ganska bra där. I Friedrich, området kring kontoret, bor många tidigare STASI-anställda. De bodde tidigare nära jobbet och har alltså blivit kvar. I det senaste valet fick det tidigare kommunistpartiet en mycket stor andel (78,9 procent) av rösterna i Friedrich valdistrikt. Det visar på en stor kvarvarande lojalitet mot det gamla systemet hos denna grupp.

Eckart Elsner orienterade oss om statistikbyråns arbete, men han berättade också allmänt om förhållandena i Tyskland såväl från tiden före som efter återföreningen. Både demografiska ting och annat intressant förtäljdes oss. Även här fick vi höra om demografins skamfilade ryckte efter kriget.

Statistikbyråns arbete

Varje förbundsland har sin egen statistikbyrå. Eftersom Berlin är både en stad och ett eget förbundsland, har man en egen statistikbyrå. Statistikbyråerna i de skilda länderna svarar förstås främst för respektive lands statistik, men de kan också ha övergripande ansvar för vissa statistikgrenar. Sålunda har byrån i Berlin till uppgift att sammanställa valresultaten för hela Tyskland. Den uppgiften skötte byrån faktiskt även för forna Östtyskland. På den tiden meddelades valresultatet på ett mycket formellt sätt via en, speciellt för ändamålet, direktuppkopplad radiotelefonlinje.

Sammanställningar av befolkningsdata görs för hela Tyskland, men det finns inget gemensamt befolkningsregister. Det beror till stor del på de negativa associationerna man har kring sådant som rör demografi. Byrån redovisar två gånger om året befolkningsdata för Berlins tolv distrikt. Vi fick höra, att man har tankar på att göra en register-FoB, precis som i Sverige. Förberedelser och tester pågår.

Murens många minnen

På förmiddagen hade vi fått se ett nytaget flygfoto över Berlin där inga spår efter muren kunde skönjas. Av Eckart Elsners berättelse framgick dock, att spåren efter muren ännu märks tydligt, både i bebyggelsestruktur och i de demografiska förhållandena.

Berlins centrum låg i Östberlin innan muren byggdes. När den var ett faktum, uppstod i Västberlin behov av mycket, som man då inte längre hade tillgång till, såsom TV-torn, zoo, opera och en egen stadskärna. Allt sådant byggdes. Därför har man i dag dubbla uppsättningar av mycket av sådan infrastruktur.

De som var bosatta i Östberlin före återföreningen kallas i folkmun för oassis och de som då bodde i Västberlin kallas wessis. De som idag bor kvar i Östberlin kallas ostassis medan de som flyttat till Västberlin kallas westassis. Benämningarna westwessis och ostwessis förekommer också och är konstruerade på liknande sätt.

Före återföreningen hade offentligt anställda i Västberlin åtta procent högre lön än de i övriga förbundsrepubliken. Västberlinarna fick behålla denna förmån även efter det att muren fallit, vilket medförde att det blev populärt bland dem i forna öst att söka tjänst i forna Västberlin. Därmed gick en flyttvåg av offentligtanställda västerut. Några år senare höjdes, för rättvisans skull, lönerna i öst till västlig nivå. Då skedde en betydande återflyttning. Efter ytterligare en tid höjdes rop på rättvisa från "wessisarna" gällande arbetstiden, som var olika beroende på om man kom från öst eller väst. För att ställa allt till rätta lät man nu "oassisarna" betala tillbaka de tidigare höjda lönerna retroaktivt och lät förlänga deras arbetstid. Dessa olikheter har skapat konflikter på många arbetsplatser. Det gäller också Statistisches Landesamt Berlin, berättade Eckart Elsner.

I Rostock fick vi vetskap om de demografiska skillnaderna mellan de båda tidigare rikshalvorna. Här fick vi nu berättat för oss, att sådana olikheter också finns mellan tidigare Öst- och Västberlin. Eckart Elsner nämnde, som exemplet, att östberlinarna födde fler barn både före och efter murens fall. Visserligen sjönk barnafödandet något i öst direkt efter återföreningen men har nu börjat stiga något. I det tidigare tudelade Berlin levde sextio procent av befolkningen i väst och fyrtio procent i öst, men båda grupperna födde till antalet lika många barn.

Dr Eckart Elsner, chef för Statistisches Landesamt Berlin, i berättartagen. Medarbetaren, som hade förberett en bildvisning fick vänta förgäves.

Efter återföreningen har man upptäckt att öst har en större spädbarnsdödlighet än väst, trots att siffrorna tidigare visat på motsatsen. De missvisande talen berodde på att man i väst och öst hade olika definitioner på ett levandefött barn. I väst bedömdes ett spädbarn vara levande om det både andades och hade puls medan det i öst bedömdes levande om det hade puls. I Västtyskland oroade man sig tidigare över sina, som man då trodde, relativt höga siffror gentemot Östtysklands. Därför lade man ner mycket stora resurser på att rädda prenatala barn. På så sätt kom man, att förstärka de skillnader,

som, i själva verket, redan tidigare var till västs fördel.

ISI:s, 54:e konferens

Avslutningsvis berättade Eckart Elsner om the International Statistical Institutes, ISI:s, 54:e konferens som ska hållas i Berlin 13-20 augusti 2003. Han deltar aktivt i konferensplaneringen och berättade mycket målande om välkomstmiddagen, som ska vara fylld med överraskningar. Se webblänk nedan!

Helén Marklund

Webblänkar

[Max Planck-Institut für demografische Forschung](http://www.demogr.mpg.de) <http://www.demogr.mpg.de>

[Max-Planck-Institute](http://www.mpg.de/deutsch/institut) <http://www.mpg.de/deutsch/institut>

[Land Brandenburg](http://www.brandenburg.de) <http://www.brandenburg.de>

[Statistisches Landesamt Berlin](http://www.statistik-berlin.de) <http://www.statistik-berlin.de>

[Senatsverwaltung für Stadtentwicklung Berlin](http://www.stadtentwicklung.berlin.de/) <http://www.stadtentwicklung.berlin.de/>

[ISI:s, 54:e konferens](http://www.isi-2003.de) <http://www.isi-2003.de>